

Т. О. Рудич

АНТРОПОЛОГІЧНІ МАТЕРІАЛИ З МОГИЛЬНИКА ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ БІЛЯ СЕЛА ПОПІВКА

У статті подається краніологічний матеріал з розкопок могильника черняхівської культури біля с. Попівка на Поділлі та аналізується склад населення, яке було поховане на цьому могильнику.

Ключові слова: культура Черняхів—Синтана-де-Муреш, римський час, антропология, краніология.

Навесні 2017 р. проведено археологічні дослідження могильника черняхівської культури біля с. Попівка Липовецького р-ну Вінницької обл., по трасі прокладання трубопроводу Уренгой—Помари—Ужгород. Пам'ятка знаходиться на березі безіменного струмка, що є правою притокою р. Соб — лівої притоки Південного Бугу. Автори розкопок О. В. Петраускас та М. О. Авраменко попередньо визначили, що могильник займає площу біля 1 га. Нині розкопана лише невелика частина могильника, на якій було відкрито 22 поховання черняхівської культури за обрядом трупопокладення (Петраускас, Авраменко 2019, с. 7).

Ретельно зібраний кістковий матеріал надійшов до палеоантропологічної лабораторії відділу біоархеології ІА НАН України. Стан збереження кісткових решток з могильника біля с. Попівка коливається в межах середнього та поганого, що взагалі типово для даної археологічної культури. Найбільшої шкоди кістякам у нашому випадку нанесла коренева система рослин. Тим не менш, антропологи отримали новий матеріал з території, слабо представленої в антропологічних колекціях, причому це стосується практично усіх хронологічних періодів, у тому числі і римської доби. Археологічні дослідження, які проводилися на Поділлі вже тривалий,

час дали значний та різноманітний археологічний матеріал, який став джерелом низки цікавих інтерпретацій, а от кісткові рештки вивчалися епізодично. Баланс між археологічною та антропологічною базою даних навряд буде колись встановлений, але принаймні диспропорція між ними не повинна збільшуватися. Комплексний підхід до вивчення матеріалу з залученням представників різних наук є оптимальним.

Антропологічні матеріали з черняхівського могильника біля с. Попівка досліджували Т. О. Рудич та О. Д. Козак за різними антропологічними програмами. Інформація стосовно наявності кісткових решок та статеві-вікові визначення дані в табл. 1. У даній роботі ми зосередилися виключно на краніологічному аналізі даної серії.

Краніологічна характеристика серії. Черепи з могильника біля с. Попівка у більшості випадків збереглися фрагментарно та потребували реставрації, яка і була здійснена. Виміри матеріалу проводилися за методиками прийнятими вітчизняною антропологічною школою, при краніологічному описі використано рубрикації Г. Ф. Дебеца (Martin 1927, Дебеч, Алексеев 1964).

Краніологічну інформацію ми отримали з 12 кістяків дорослих людей, на яких було можливо визначити стать померлої особи. У зв'язку з поганою збереженістю кісткових решток можливості краніологічного аналізу групи виявилися обмеженими. Краніометричні виміри вдалося провести на 3 чоловічих та 9 жіночих черепках, однак в окремих випадках ми змушені були обмежитися даними лише по окремих ознаках. Індивідуальні виміри та індекси черепів подані в табл. 2.

© Т. О. РУДИЧ, 2021

Таблиця 1. Наявність матеріалів і статеві-вікові визначення кістяків з розкопок могильника біля с. Попівка

№ п.	Стать	Вік	Череп	Кістки скелета
1	Чоловік	30—40 р.	Уламки кісток черепа	Ключиця, уламки лопаток, тазу, плечові, ліктьові, променеві кістки, уламки стегнових кісток, кістки стопи
2	—	3—9 міс.	Те саме	Редра, уламок тазу, уламки плечових
3	—	до 3 міс.	Дрібні уламки черепа	—
4	Жінка	30—40 р.	Уламки черепа	Фаланги пальців, плеснева кістка стопи
5	Жінка	20—25 р.	Те саме	Уламки ключиць, лопаток, кісток хребта, тазу, довгі кістки рук та ніг, кістки кистей рук та стопи
6	Чоловік	35—45 р.	Пошкоджений череп	Ключиці, уламки лопаток, хребці усіх відділів, руків'я грудини, тазу, плечові, променева та ліктьова кістки, кістки зап'ястя та п'ястя
7	Жінка?	35—50 р.	Те саме	Ключиці, уламки лопаток, хребці усіх відділів, тазу, кістки верхніх та нижніх кінцівок
8	Жінка	20—25 р.	Уламки черепа	Уламки ключиць, лопаток, хребців усіх відділів, тазу, кісток рук та стегнової кістки
9	Жінка	30—40 р.	Те саме	Уламки довгих кісток
10	Жінка	30—40 р.	Пошкоджений череп	Ключиці, уламки лопаток, грудина, хребці різних відділів, тазу, довгі кістки, кістки кистей рук та стоп
11	—	6—12 міс.	Уламки нижньої щелепи	Уламки хребців, кісток тазу, уламки плечової, ліктьової, стегнових та великої гомілкової кістки
12	—	6—12 міс.	Уламки тім'яної кістки і нижньої щелепи	Ключиця, уламок ребра
13	Жінка?	25—45 р.	—	Кістки кистей рук та стопи
14	—	1—3 міс.	Уламки черепа	Уламки ребер, хребців, плечових, стегнових кісток
15	Жінка	40—50 р.	Череп	Кістки тазу
16	—	Дорослий	—	Уламок стопи, кістки стопи
17	—	3—6 міс.	Уламок черепа	Уламки тазу, стегнових та гомілкової кісток
18	Жінка	35—40 р.	Череп	Повний посткраніальний скелет
19	—	4—5 р.	Уламки черепа	Уламки плечових, променевих та ліктьової кістки
20	Жінка	20—25 р.	Черепна коробка	Повний посткраніальний скелет
21	Чоловік	40—50 р.	Уламки черепа	Ключиці, уламки лопаток, тазу, ребра, хребці, довгі кістки верхніх та нижніх кінцівок
22	Жінка	30—40 р.	Череп	—

Таблиця 2. Індивідуальні виміри черепів з могильника Попівка

Ознаки за Мартіном, ін.	Поховання, номер											
	1	5	6	7	8	9	10	15	18	20	21	22
1. Поздовжній діаметр	183?	—	184	186	—	—	176	183	178	186	188	179
8. Поперечний діаметр	133	132	140	139	—	—	130	132	128	137	128	138
17. Висотний діаметр b—br	—	—	—	132	—	—	132	130	120	134	—	134
20. Вушна висота p—br	—	—	118,5	117,5	—	—	109,6	110,5	105,05	115,04	110,7	112,4
5. Довжина основи черепа	95?	—	—	96	—	—	96	97	91	—	—	100
9. Найменша ширина лоба	92	—	98	102	93	—	96	94	92	95	99	97,5
10. Найбільша ширина лоба	115	—	125	—	—	—	120	117	109	119	114	119
11. Вушна ширина	—	119	127	—	—	—	117	121	119?	120	128	121
12. Ширина потилиці	111	104	108	113	97	—	106	111	101	112	106	105
29. Лобна хорда	108	—	—	117	—	—	102	107	99	118	114	109
30. Тім'яна хорда	113	—	121	108	—	—	109	102	113	117	112	126
31. Потилічна хорда	88	102	100	89	—	—	97	106	85	94	—	89
26. Лобна дуга	132	—	—	133	—	—	118	130	114	140	130	127
27. Тім'яна дуга	130	—	137	133	—	—	120	103	130	130	132	138
28. Потилічна дуга	107	117	117	106	—	—	113	135	96	115	—	104
7. Довжина потилічного отвору	—	—	—	—	—	—	—	34	41	37	—	34

Ознаки за Маргіном, ін.	Поховання, номер											
	1	5	6	7	8	9	10	15	18	20	21	22
16. Ширина потиличного отвору	—	—	—	—	—	—	—	30	32	28	—	31
Висота вигину лоба	24	—	—	29	—	—	21	27	24	32	22,5	27
Висота вигину потилиці	25	30	26	27	—	—	28	36	35	30	—	21
40. Довжина основи обличчя	—	—	—	85	—	—	—	85	—	—	—	95
43. Верхня ширина обличчя	—	103?	108	110	100	—	101	101	96	105	109	105
45. Діаметр вилиць	—	127	—	—	—	—	127	124	—	126	—	128
46. Середня ширина обличчя	—	96	—	99	—	—	95?	88	88	92	—	96
48. Верхня висота обличчя	—	—	—	67	—	—	—	70	62	63	—	64
60. Довжина альвеолярної дуги	—	—	—	51	—	—	—	—	48	58	—	—
61. Ширина альвеолярної дуги	—	62	—	60	—	—	—	—	—	38	—	63
55. Висота носа	—	44?	—	52	—	—	—	52	49	48	—	47
54. Ширина носа	—	—	—	25	—	—	—	21	23	23	—	—
51. Ширина орбіти	—	41	—	42	—	40	38?	40	38	41	40	41
51a. Ширина орбіти	—	—	—	—	—	—	—	39	—	39	—	39
52. Висота орбіти	—	—	30	33	—	—	28?	34	33	34	32	32
MS. Максиллофронтальна ширина	—	—	—	—	—	—	—	23	18	—	20	28
MS. Максиллофронтальна висота	—	—	—	—	—	—	—	8,5	—	8	—	9,5
SC. Симотична ширина	—	—	7	8	—	—	—	11,5	8	12	—	9
SS. Симотична висота	—	—	3,5	5	—	—	—	5	4	6	—	5
DC. Дакріальна ширина	—	—	—	—	—	—	—	20	—	21,5	—	21
DS. Дакріальна висота	—	—	—	—	—	—	—	11	—	10,5	—	13
32. Кут профілю лоба (nasion)	—	—	—	—	—	—	—	84	—	86	—	88
g—m. Кут профілю лоба (glab.)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	80	—	86
43.1. Біорбітальна хорда	92	—	—	100	—	—	—	92	88	97	103	96
Sub. n / 43.1. Висота над біорбітальною хордою	17,5	—	—	18	—	—	—	17,5	17	21	19	18
77. Назомаллярний кут	138	—	—	140	—	—	—	139	137	133	135	137
Zm—zm. Зигомаксиллярна хорда	—	—	—	99	—	—	—	87	—	88	—	94,5
Sub. ss/zm—zm. Висота над зигомаксиллярною хордою	—	—	—	23	—	—	—	26	—	22,5	—	24,5
Zm. Зигомаксиллярний кут	—	—	—	130	—	—	—	118	—	120	—	125
72. Загальний кут обличчя	—	—	—	—	—	—	—	88	—	88	—	84
73. Кут середньої частини обличчя	—	—	—	—	—	—	—	—	—	88	—	86
74. Кут альвеолярної частини обличчя	—	—	—	—	—	—	—	90	—	—	—	—
75. Кут нахилу кісток носа	—	—	—	—	—	—	—	68	—	60	—	50
75.1. Кут носа	—	—	—	—	—	—	—	20	—	28	—	34
Fc. Глибина іклової ямки	—	—	—	4,5	—	6	—	5	—	5	—	3
65. Мищелкова ширина нижньої щелепи	—	123	113	113	—	120	116	113	—	111	—	122
66. Кутова ширина нижньої щелепи	—	97	102	91	—	90	96	102	—	92	109	96
71a. Найменша ширина гілки нижньої щелепи	—	31	31	36	35	32,5	31	—	26	33	32	31
67. Передня ширина нижньої щелепи.	—	43	—	43	—	46	45	44	48	45	49	47
69. Висота симфізу нижньої щелепи.	—	31	—	30	—	31	31	28	—	32	36	31
69.1. Висота тіла нижньої щелепи	—	30	—	29	—	30	31	27	24	30	—	29
69.3. Товщина тіла нижньої щелепи	—	—	11	10	—	16	9	12	10	12	10	11
Надпереніся (1—6)	3	1	3	2	—	—	1	1	1	—	3	1
Надбрівні дуги (1—3)	2	1	1	1	—	—	1	1	—	—	—	1
Потиличний бутор (0—5)	4	—	3	4	—	—	2	2	3	—	3	2
Сосковидні відростки (1—3)	3	1	3	2	1	—	1	2	1	—	2	1
Показчик:	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
Черепний	72,6	—	76	74,7	—	—	73,86	72,1	71,9	73,65	68,8	77,09
Лицевий	—	—	—	—	—	—	—	55,6	—	50	—	50
Орбітний	—	—	—	78,57	—	—	73,6?	85	86,8	82,9	80	78
Носовий	—	—	—	48	—	—	—	40,3	46,9	47,9	—	—
Симотичний	—	—	50	62,5	—	—	—	11,5	50	50	—	55,5
Дакріальний	—	—	—	—	—	—	—	50	—	48,8	—	61,9

Вибірка чоловічих черепів. Як правило, на могильниках з трупопокладеннями практично усіх археологічних культур краще зберігаються кістки чоловічих скелетів, вони більш масивні та менше піддаються руйнації, а тому краще представлені в колекціях. У нашому конкретному випадку на дослідженій ділянці могильника біля с. Попівка істотно переважали жіночі та дитячі кістяки, а збереженість чоловічих скелетів виявилася поганою, що не дало змоги зняти з чоловічих черепів повну інформацію стосовно низки таксономічно важливих ознак, які необхідні для повних морфологічних характеристик та обов'язкові при расових (етнічних) антропологічних інтерпретаціях.

Чоловіки даної популяції характеризуються середньодовгими (2 випадки) та довгим (1 випадок) черепами. В середньому вияві довжина черепа потрапляє до категорії великих розмірів, але на межі з середніми. Черепні коробки вузькі (2 випадки) та середньоширокі (1 випадок). Висота черепної коробки коливається від малої до великої. За формою черепа вибірка доліхокранна. Для нас важливо відзначити, що серед чоловічих черепів серії відсутні брахікранні форми.

Ширина лобних кісток коливається від вузької до широкої, чоло похиле, надперенісся виступає добре. Потилична кістка середньоширока, потиличні кістки виступають середньо та добре.

Обличчя на верхньому рівні середньошироке (1 випадок) або широке (2 випадки). Виміряти ширину обличчя на рівні вилиць та зигомаксиллярному рівні не вдалося, але візуально воно не є вузькими і на цих рівнях. Горизонтальне профілювання обличчя на назомаллярному рівні різке.

Ніс виступає добре, але ми маємо виключно візуальні спостереження, спинка носа вигнута. Орбіти низькі та вузькі за абсолютними розмірами, середньовисокі за орбітним показником.

Вибірка чоловічих черепів характеризується європеїдними рисами. Середні розміри чоловічої вибірки та інформація стосовно мінімальних та максимальних значень розмірів подається в табл.3.

Вибірка жіночих черепів. Жіноча серія характеризується довгою черепною коробкою, і що важливо, до цієї категорії належать усі черепи вибірки. Ширина черепа в середньому вияві знаходиться на межі малих та середніх розмірів, в серії фіксуються черепи з вузькими та середньоширокими коробками. У середньому висота черепної коробки знаходиться на межі середніх та значних розмірів. За формою черепної коробки група в середньому вияві доліхокранна. Доліхокранія є домінуючою серед черепів, лише один з них характеризується мезокранією, черепи брахікранної форми відсутні взагалі

Ширина лобної кістки середня, кут нахилу її знаходиться на межі середніх та великих розмірів.

Обличчя середньовисоке та середньошироке за абсолютними розмірами, за верхньолицевим показником воно — мезен. У вибірці жіночих черепів форми з малим діаметром вилиць відсутні. Обличчя є середньошироким на верхньому рівні та вузьким на середньому рівні. Горизонтальне профілювання його різке на назомаллярному і зигомаксиллярному рівнях. За загальним кутом обличчя є ортогнатним.

Орбіти середніх розмірів за абсолютними розмірами та показниками. Ніс середньовисокій та вузький як за абсолютними розмірами, так і за носовим показниками. Відзначимо, що вузький ніс характеризує усі жіночі черепи, з яких можливо було зняти виміри. Кут випинання кісток носа великий, перенісся високе, спинка носа вигнута. Середні розміри черепів жіночої серії, інформація стосовно мінімальних та максимальних значень подається в табл. 3.

Групу жіночих черепів характеризують великі розміри черепної коробки, що вважається притаманним представникам північного кола європеїдів.

Важливо зазначити, що жіноча частина населення, похованого на могильнику біля с. Попівки, морфологічно досить однорідна. Усі жіночі черепи мають велику довжину черепної коробки, середньошироке або широке обличчя, серед них домінують доліхокранні форми. Така яскраво означена доліхокранія не є загалом типовою для жіночих груп черняхівської культури, хоча і характеризує вибірки з окремих могильників. В цілому на черняхівських могильниках серед жіночих черепів чітко переважають мезокранні, що визначає середні характеристики сумарних груп жіночих черепів різних регіонів цієї культури (Рудич 2014b, с. 150). У нашому випадку така концентрація жінок з доліхокранними черепами, як на могильнику біля с. Попівка, може демонструвати або родинні зв'язки жінок між собою (фенокопія), або те, що усі жінки мали генетичні витоки в популяціях, де для жінок була типова яскраво означена доліхокранія.

Статевий диморфізм. Жіноча та особливо чоловіча група черепів з могильника біля с. Попівка є маленькими, що обмежує можливості внутрішньогрупового аналізу як в межах чоловічої, так і жіночої груп. Обмежені також можливості порівняльного аналізу за низкою таксономічно важливих ознак черепів чоловічої та жіночої частини популяції. Можна лише зазначити, що як чоловіча, так і жіноча частина населення належать до кола європеїдних груп, характеризуються в середньому вияві доліхокранією, різким го-

Таблиця 3. Середні характеристики черепів з могильника Попівка

Ознаки за Маргіном, ін.	Чоловіки		Жінки	
	Min—max	M	Min—max	M
1. Поздовжній діаметр	183—188	185,0	176—186	181,3
8. Поперечний діаметр	128—140	133,7	128—139	133,8
17. Висотний діаметр b—br	—	—	120—134	130,3
20. Вушна висота	110—118	114,4	105,5—117,5	111,77
5. Довжина основи черепа	95	95	91—100	96
9. Найменша ширина лоба	92—99	96,3	92—102	95,7
10. Найбільша ширина лоба	114—125	118,0	109—120	116,8
40. Довжина обличчя	—	—	85—95	88,4
43. Верхня ширина обличчя	107—117	108,5	96—109	102,5
45. Діаметр вилиць	—	—	124—128	126,4
46. Середня ширина обличчя	—	—	88—99	93,4
48. Верхня висота обличчя	—	—	63—69	65,6
55. Висота носа	—	—	47—52	49,6
54. Ширина носа	—	—	21—25	23,2
51. Ширина орбіти	40	40,0	38—42	40,2
52. Висота орбіти	30—32	31,0	28—34	32,3
32. Кут профілю лоба (nasion)	—	—	84—88	86
77. Назомаллярний кут	135—138	136,5	133—140	137,2
Zm. Зигмаксиллярний кут	—	—	118—130	123,3
72. Загальний кут обличчя	—	—	84—88	86,6
75.1. Кут носа	—	—	20—34	27,3
Показчики				
Черепний	68,8—76	72,67	71,9—77,09	73,7
Лицевий	—	—	50,0—55,4	51,8
Орбітний	80,0	80,0	78,4—87,1	82,7
Носовий	—	—	40,3—48,0	45,7
Симотичний	50	50	43,4—62,5	52,3
Дакріальний	—	—	48,0—61,9	53,5
Кількість спостережень	3—1		8—3	

ризонтальним профілюванням обличчя, різко виступаючим носом, спинка якого є вигнутою.

З урахуванням статевого диморфізму жінки у даній вибірці є масивнішими від чоловіків, що поховані на цьому могильнику. Випадки, коли в межах однієї популяції жіночі черепи є масивнішим від чоловічих, фіксуються антропологами на могильниках окремих культур в різні хронологічні періоди. Причини цього можуть бути в різних випадках неоднакові.

Чоловіча та жіноча частини однієї популяції можуть мати різні генетичні витоки і їх краніологічні типи різнитися, інколи досить істотно.

Думку про можливе формування чоловічої та жіночої частини населення черняхівської культури на дещо різній біологічній основі оприлюднив ще перший її дослідник-антрополог А. Шліц (Shliz 1913). Так в чоловіках з могильника Миколаївка (Городок) даної культури на Нижньому Дніпрі він бачив

східних германців, а в жінках — західних германок. Тобто, в обох випадках автором відзначався західний напрямок антропологічних зв'язків, але він не був тотожним.

Різницю в морфологічному складі жіночої та чоловічої частини популяції культури Черняхів—Синтана-де-Муреш антропологи надалі відзначали на матеріалах окремих могильників (Зиневич 1967; Antoniu, Onofrei 1975, s. 281—285; Рудич 2004, с. 388—397). Фіксується відмінність у антропологічному складі жіночої та чоловічої частини популяції також на хронологічно близьких могильниках вельбарської культури Польщі (Kozak-Zuchman 1996 s. 145), з території якої, на думку окремих дослідників, йшло розселення груп на землі сучасної України.

В цілому населення черняхівської культури відзначається антропологічною строкатістю, що відбиває складність її формування та вписується в історичний контекст (Рудич 2014b, с. 34—44). Більшість археологів вважає культуру поліетнічною, а в одній зі скла-

дових її частин бачать готів, інформацію про пересування яких містять писемні джерела (Шукин 1994; Магомедов 2001; Вольфрам 2003). Формування, розвиток та фінал черняхівської культури тісно пов'язані з міграційними процесами. В різні періоди її існування міграційні потоки могли бути різної інтенсивності, сягати значних відстаней, супроводжуватися зворотними рухами та мікроміграціями з черняхівського масиву.

Окремі племена могли приєднуватися до руху більш сильних на даному хронологічному проміжку народів, в перспективі це могло вести до обміну генами. Якщо в міграціях, особливо на далекі відстані, більшу частину переселенців, особливо на першому етапі, складали чоловіки, або якщо жінки несли більші втрати при пересуванні, то вирівнювання статевої та вікової структури популяції могло проходити за рахунок жінок, що походили з інших груп, інколи місцевих племен. Для доби заліза ми можемо знайти про це доволі свідчень і в писемних джерелах (Anthony 1990, p. 895—914; Казакевич 2015).

Обґрунтувати та статистично перевірити думку стосовно різних біологічних витоків чоловічої та жіночої частини будь якої популяції краніологи можуть, але лише за умови гарної збереженості матеріалу. Важливою для краніологів умовою є те, щоб до аналізу можна було залучити інформацію стосовно таксономічно важливих ознак як чоловічої, так і жіночої частини групи. В окремих випадках, коли чоловіки та жінки належать до діаметрально протилежних антропологічних типів, як наприклад за матеріалами могильника Косаново, показовим є навіть візуальне порівняння, але при візуальному порівнянні цілком може включитися чинник суб'єктивності, а це небажано.

У випадку з населенням, яке було поховане на могильнику біля с. Попівки, стан збереженості кісток чоловічої частини серії виявився незадовільним, а кількість їх незначна. За таких умов можна лише чітко констатувати приналежність чоловіків та жінок, які були поховані на могильнику, до великої європеїдної раси. Про різку типологічну відмінність між чоловічою та жіночою вибірками черепів говорити на даному матеріалі не можна.

За такої ситуації, більшу масивність жіночої частини групи теоретично можна спробувати пояснити тим, що найбільш масивні представники чоловічої статі з даної популяції брали участь у військових походах та, головним чином, могли бути поховані далеко від дому. Якщо чоловіки та жінки однієї популяції належать до одного антропологічного типу, а жіноча вибірка є більш масивною, то така аргументація виглядає цілком логічною.

Можливо збільшення розмірів серії, якщо дослідження могильника будуть продовжуватися, а також обробка матеріалів по іншим програмам дозволить уточнити позиції. Поки кількість матеріалу та стан його збереженості змушує бути обережними з висновками.

Жіноча серія з могильника біля с. Попівка в колі культури Черняхів—Синтана-де-Муреш. На першому етапі жіночу групу з могильника біля с. Попівка порівняно зі збірними серіями окремих регіонів культури Черняхів—Синтана-де-Муреш та групами жіночих черепів з окремих могильників культури. Як зазначено вище, жіноча серія з Попівки характеризується поєднанням доліхокранії з середньошироким (з тенденцією до широколицесті) обличчям. Така комбінація ознак не характеризує сумарні вибірки жіночих черепів жодного з регіонів черняхівської культури. В сумарних серіях культури переважають мезокранні вузьколиці, мезокранні середньолиці та, меншою мірою, мезокранні широколиці або відносно широколиці форми (Рудич 2014b, с. 151). Але комбінація доліхокранії та середньоширокого обличчя визначає середні характеристики окремих жіночих серій культури.

Серія з Попівки спочатку була розглянута в колі окремих черняхівських груп близьких територій, бо логічно було б очікувати найбільшої подібності жіночої частини популяції Попівки саме до них. Реальна ситуація виявилася більш складною. Доліхокранія у поєднанні з середньошироким (з тенденцією до широкого) обличчям не характеризує жодну з жіночих серій регіону. На могильниках черняхівської культури Поділля та наближених до нього земель, з яких представлено краніологічний матеріал, що придатний для досліджень, жінки представлені іншими антропологічними типами.

На могильниках біля с. Косаново і біля с. Петриківці ми маємо справу з брахіокранними, широколицими черепами з послабленим горизонтальним профілюванням обличчя. Доліхокранія, але у поєднанні з вузьким обличчям, фіксується на могильнику Курники, хоча з цього могильника ми маємо лише один жіночий череп. Мезокранія (з тенденцією до доліхокранії) у поєднанні з вузьким обличчям визначає жіночу групу з могильника Лісові Гринівці. Мезокранія з широким обличчям характеризує жінок з Чистилова. Мезокранія з середньошироким обличчям визначає серію з могильника Чернелів-Руський. Тобто, на відносно невеликій території середні типологічні характеристики жіночої частини різних черняхівських популяцій суттєво різнилися між собою на міжгруповому рівні та мали різні складові. Можливо антропологічно неоднорідним був потік мігрантів з північно-західних територій, або

неоднорідним могло бути місцеве жіноцтво саме на міжгруповому рівні.

Антропологічні паралелі жінкам з с. Попівки ми знаходимо на інших територіях розповсюдження черняхівської культури. Доліхокранія у поєднанні з середньошироким обличчям характеризує низку жіночих груп з могильників лісостепової зони Правобережжя Дніпра: Маслово, Телешівка (1 череп), Черняхів, Велика Бугаївка (але з тенденцією до вузьколицесті). Говорити про присутність морфотипу на Лівобережжі передчасно. Там він фіксується на могильнику Компанійці, але матеріал з могильника представлений лише одним жіночим черепом, а при антропологічній строкатості населення черняхівської культури цілком можлива випадковість вибірки. Тобто, намічається певний ланцюжок доліхокранних з середньою шириною обличчя жіночих груп. Але поєднання довгої черепної коробки, доліхокранії та середньоширокого (саме з тенденцією до широколицесті) обличчя визначає, окрім жінок з могильника біля с. Попівки, тільки жінок з могильника черняхівської культури Маслово та з Телешівки, але в останньому випадку ми маємо лише один жіночий череп.

Через погану збереженість чоловіча вибірка черепів не може бути залучена до повноцінного міжгрупового аналізу.

Жіноча серія з могильника біля с. Попівки в колі хронологічно та територіально близьких серій Східної та Центральної Європи. За рахунок вибірок Східної, Центральної та Південної Європи коло серій, залучених до міжгрупового порівняльного аналізу, було розширене. Завдяки цьому встановлено, що доліхокранія у поєднанні з середньошироким (з тенденцією до широколицесті) обличчям не характерна для жіночих груп тієї частини культури ЧСМ, яка походить з територій Румунії та фігурує в антропологічній літературі як збірна серія культури Синтана-де-Муреш.

Ця комбінація ознак не характерна також для жінок, які репрезентують хронологічно близькі південні та східні популяції: пізніх скіфів, населення античних міст та поселень Північного Причорномор'я, а також сарматів різних територіальних груп та періодів. Це стосується також і невеликої вибірки жіночих черепів, яку пов'язують з липицькою культурою.

Для вельбарських груп жіночих черепів Польщі в цілому типова мезокранія. Доліхокранія визначає лише середні характеристики збірної жіночої серії вельбарської культури Мазовії-Підляся, але при поєднанні з вузьким обличчям. Хоча тут варто відзначити, що краніологи оперують лише матеріалами з інгумацій цієї культури, тобто картина може бути не повною.

Якщо ми звернемося до матеріалів з інгумацій пшеворської культури, то відзначимо, що жіночі групи з різних могильників істотно різняться між собою за черепним показником (від брахікранії до доліхокранії) та шириною обличчя. В силу того, що доліхокранія домінує в найбільш репрезентативних серіях, то і сумарна група жіночих черепів з могильників пшеворської культури Польщі виявляється доліхокранною. Окремі жіночі вибірки з могильників пшеворської культури мають поєднання довгої доліхокранної черепної коробки з широким обличчям.

Поєднання довгої доліхокранної черепної коробки з середньошироким обличчям, яке різко профільоване, представляють окремі жіночі групи з території Балтії II—V ст. Цей антропологічний тип надалі буде одним з провідних у балтів. Балтські групи від II до XIII ст. стабільно відрізнялися найрізкішою доліхокранією в Європі. Серед слов'ян в X—XIII ст. доліхокранія у поєднанні з середньошироким обличчям (при різкому профільованні останнього), як характеристика чоловічих і жіночих серій, буде визначати населення колишніх племінних земель дреговичів, радимичів, сіверян. В свій час висловлювалися думки, що частина слов'янського масиву сформована на балтському біологічному субстраті (Алексеева 1973; 1999, с. 310—311). Але це окрема тема, що потребує ретельної розробки на новому рівні забезпечення матеріалом.

Тому зараз обмежимося висновком, що при залученні до порівняльного аналізу відомих на сьогодні хронологічно близьких жіночих груп з територій сусідніх черняхівській культурі, вибірка з Попівки чітко демонструє північно-західний напрямок антропологічних зв'язків.

Статистичний міжгруповий аналіз. Для перевірки гіпотез та більшої об'єктивізації результатів міжгрупового аналізу в антропології залучають методи багатовимірної статистики. Нами використовувався пакет програм Systat. Порівняння антропологічних матеріалів проходило з використанням декількох статистичних методів за різною кількістю ознак.

Жіноча вибірка з Попівки була порівняна як з жіночими серіями культури ЧСМ по розширеній програмі (із залученням інформації по профільованню обличчя). При залученні до порівняльного аналізу серій, які представляють популяції Північної, Центральної та Південної Європи, ми користувалися коротким набором найбільш таксономічно важливих ознак: поздовжній, поперечний та висотний діаметр черепа, найменша ширина лоба, ширина та висота обличчя, ширина та висота носа, ширина та висота орбіт. Це викликано відмінностями в антропологічних

методиках, наші західні колеги не знімають та не надають інформацію стосовно кутів горизонтального та вертикального профілювання обличчя та кутів кісток носа.

На превеликий жаль, жіночі вибірки з окремих могильників черняхівської культури не є репрезентативними. З огляду на значну змішаність населення черняхівської культури, особливо гостро постає питання випадковості вибірки, коли 1—2 черепи з могильника навряд чи реально представляють популяцію. А включення таких груп до міжгрупового статистичного аналізу не вважається коректним, бо може приводити до серйозного викривлення реальної картини. На жаль, в окремих випадках ми також стикаємося з відсутністю у серіях даних по окремих ознаках, що також не дозволяє залучити ці групи до статистичного аналізу, який вимагає повної реалізації. Тому до міжгрупового аналізу нами була залучена 21 жіноча серія з черняхівських могильників, які представляють різні її регіони.

До пропонованого варіанту аналізу були залучені жіночі серії черняхівської культур з могильників: Попівка, Петриківці, Лісові Гринівці (Рудич 2014а, с. 79—91), Чернелів-Руський (Рудич 2004), Будешти, Малаешти (Великанова 1975), Холмське (Сегеда, Дяченко 1984, с. 94—105), Нагорне (Rudic 2017, s. 145—163), Коблево, Вікторівка, Ранжеве (Кондукторова 1979а, с. 163—204), Гаврилівка (Кондукторова 1958, с. 69—79), Журівка, Черняхів (Кондукторова 1972, с. 128—133), Маслово (Дебец 1948), Черкаси-Центр (Рудич 2014b, с. 228), Велика Бугаївка (Рудич 2013, с. 379—382), Дерев'яна, Успенка, Сад, Боромля (Покас 2000, с. 260—273) та збірна серія Синтана-де-Муреш (Rosing, Schwidetzky 1977).

Пізні скіфи представлені матеріалами з могильників Миколаївка-Козацьке, Золота Балка, Неаполь Скіфський (Кондукторова 1972), сармати — збіркою серією України (Кондукторова 1972) та збіркою серією Таврії (Круц 1973).

Західні та північно-західні території репрезентують збірні серії жіночих черепів вельбарської культури Нижньої Вісли, Словінсько-Дравської групи, Мазовії-Підляся та могильників Масломенч та Грудек (Козак-Zuchman 1996), сумарна група пшеворської культури Польщі (Piontek, Iwanek, Segeda 2008). Три серії представляють матеріали з могильників балтів II—V ст.: Сйгуляй, Вершвай (Денисова 1975 с.159), Марвелес (Janikauskas, Barkus 1994, p. 78—85).

За результатами кластерного аналізу (ієрархічна процедура, дистанція Евкліда, метод Ward) жіноча серія з Попівки потрапляє до одного кластера з жінками з черняхівського могильника Маслово та групами II—V ст. з території Прибалтики, в яких бачать балтів (Марвелес, Сйгуляй, Вершвай).

За результатами факторного аналізу, який є менш категоричним, та до якого були залучені збірні серії різних регіонів черняхівської культури, серія з Попівки дещо дистанціювалась від загального черняхівського масиву та зайняла проміжне положення між збірними групами черняхівської культури Середнього Подніпров'я, Північного Причорномор'я, Синтана-де-Муреш з однієї сторони та рядом серій Прибалтики II—V ст. Тобто, в жіночій групі з Попівки чіткіше проступає північно-західний напрямок антропологічних зв'язків, а ніж в збірних серіях окремих регіонів. Це цілком зрозуміло, бо низка сумарних серій регіонів є досить змішаними. Тобто, статистично, як і морфологічно, жінки з Попівки потрапляють до груп північного кола європеоїдів.

Оскільки значна кількість племен Європи I тис. до н. е. — I тис. н. е. надавала перевагу кремації, яка не лишає матеріалів для краніологів, то пошук витоків окремих антропологічних комплексів в культурах цього періоду на кістковому матеріалі є важким. Ситуацію ускладнює також відсутність опублікованих матеріалів по жіночих серіях цього періоду з низки регіонів. За таких умов окремі позиції важко уточнити. Лишається сподіватися на випадкові знахідки людських решток, які не піддавалися кремаціям та допомогли б заповнити білі плями на антропологічній карті Європи.

Висновки. Невелика краніологічна серія з розкопок черняхівського могильника біля с. Попівка може бути зарахована до європеоїдної раси. Група жіночих черепів репрезентативніша за чоловічу, збереженість черепів краща, що дозволяє краніологу отримати об'єктивнішу інформацію. Жіночі черепи у цій групі є (з урахуванням статевого диморфізму) масивнішими за чоловічі. Така ситуація могла скластися, коли чоловіки та жінки в групі походять із різних популяцій. Іншим поясненням може бути те, що масивніші представники чоловічої статі з цієї популяції брали участь у далеких походах і були поховані десь на чужині або, що менш імовірно, за іншим поховальним обрядом.

Жіноча серія є досить однорідною та належить до північного кола європеоїдів. Вона характеризується довгою, доліхокранною черепною коробкою, середньошироким (з тенденцією до широколицесті) обличчям, яке різко профільоване у горизонтальній площині, вузьким носом, що виступає різко. Жінки можливо були пов'язані між собою родинними зв'язками або мали витоки з популяцій, для яких типова доліхокранія.

Середні параметри жіночої серії вкладаються в міжгруповий розмах варіацій культури ЧСМ. Антропологічні паралелі черепам жінок з могильника біля с. Попівки ми

в межах черняхівської культури знаходимо не на могильниках з близьких подільських земель, а на дещо більш східних територіях. Комплекс доліхокранії з середньошироким обличчям характеризує ряд жіночих груп з могильників лісостепової зони Правобережжя Дніпра: Маслово, Черняхів, Велика Бугаївка. Але найбільшу подібність ми спостерігаємо у жінок з Попівки з жінками, які були поховані на могильнику Маслово. Обидві серії характеризуються поєднанням довгої черепної коробки, доліхокранії та середньоширокого, але з тенденцією до широколицесті обличчя.

При розширенні кола серій, які залучаються для порівняльного аналізу, за рахунок хронологічно близьких груп Європи, серія з Попівки чітко засвідчує північно-західний напрямок антропологічних зв'язків. Цей напрямок демонструє як морфологічний, так і статистичний аналіз. Мається на увазі подібність до жінок з могильників Балтії II—V ст. та, меншою мірою, пшеворської культури Польщі.

Маємо надію, що поповнення антропологічних колекцій новим матеріалом дозволить уточнити картину формування жіночої частини черняхівських популяцій, у тому числі і тої, яка похована на могильнику Попівка.

ЛІТЕРАТУРА

- Алексеева, Т. И. 1973. *Этногенез восточных славян*. Москва: МГУ.
- Алексеева, Т. И. 1999. Этногенез и этническая история восточных славян. В: Алексеева, Т. И. (ред.). *Восточные славяне. Антропология и этническая история*. Москва: Научный мир, с. 307-315.
- Алексеев, В. П., Дебец, Г. Ф. 1964. *Краниометрия. Методика антропологических исследований*. Москва: Наука.
- Великанова, М. С. 1975. *Палеоантропология Прутско-Днестровского междуречья*. Москва: Наука.
- Вольфрам, Х. 2003. *Готы: От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии)*. Санкт-Петербург: Ювента.
- Дебец, Г. Ф. 1948. *Палеоантропология СССР*. Труды Института этнографии им. Н. Н. Миклухо-Маклая, 4. Москва; Ленинград: АН СССР.
- Денисова, Р. Я. 1975. *Антропология древних балтов*. Рига: Зинатне.
- Зиневич, Г. П. 1967. *Очерки палеоантропологии Украины*. Киев: Наукова думка.
- Казакевич, Г. 2015. *Східні кельти: культури, ідентичність, історіографічні конструкції*. Київ; Вінниця: КНУ ім. Т. Г. Шевченка.
- Кондукторова, Т. С. 1958. Палеоантропологический материал из могильника полей погребальных урн Херсонской области. *Советская археология*, 2, с. 69-79.
- Кондукторова, Т. С. 1972. *Антропология древнего населения Украины (1 тыс. до н. э. — середины 1 тыс. н. э.)*. Москва: МГУ.
- Кондукторова, Т. С. 1979а. Антропологические материалы черняховской культуры Украины. В: Симонович, Э. А. (ред.). *Могильники черняховской культуры*. Москва: Наука, с. 163-204.
- Кондукторова, Т. С. 1979б. *Физический тип людей Нижнего Поднепровья на рубеже нашей эры (по материалам могильника Николаевка-Козацкое)*. Москва: Наука.
- Круц, С. И. 1993. Сарматы Таврии по антропологическим данным. В: Симоненко, А. В. *Сарматы Таврии*. Киев: Наукова думка, с. 131-119.
- Магомедов, Б. В. 2001. *Черняховская культура. Проблема этноса*. Lublin: UMCS.
- Петраускас, О., Авраменко, М. 2019. Розкопки пам'ятки черняхівської культури Попівка I на Вінниччині. *Археологічні дослідження в Україні 2017 р.*, с. 7.
- Покас, П. М. 2000. Новые антропологические материалы к проблеме дифференциации черняховской культуры В: Алексеева, Т. И. (ред.). *Народы России: от прошлого к современности. Антропология. 2*. Москва: Старый Сад, с. 260-273.
- Рудич, Т. О. 2004. Антропологічний склад населення черняхівського могильника Чернелів-Руський. *Археологічні відкриття в Україні 2002—2003 рр.*, с. 388-397.
- Рудич, Т. А. 2013. Антропологические материалы из раскопок могильника Великая Бугаевка. Приложение 3. В: Петраускас, О. В., Шишкин, Р. Г. *Могильник и поселение черняховской культуры у с. Велика Бугаевка (археологические источники)*. Oіum, 2, с. 373-382.
- Рудич, Т. О. 2014а. Антропологічний матеріал з могильника черняхівської культури Лісові Гринівці. *Археологія*, 3, с. 79-91.
- Рудич, Т. О. 2014б. *Населення Середнього Подніпров'я I—II тисячоліття за матеріалами антропологии*. Київ: ІА НАН України.
- Сегеда, С. П., Дяченко, В. Д. 1984. Антропологический материал из черняховского могильника у с. Холмское. В: Гудкова, А. В., Фокеев, М. М. *Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная 1—4 вв. н. э.* Киев: Наукова думка, с. 94-105.
- Щукин, М. 1984. *На рубеже эр: опыт историко-археологической реконструкции политических событий III в. до н. э. — I в. н. э. в Восточной и Центральной Европе*. Санкт-Петербург: Фарн.
- Antoniou, S., Onofrei, M. 1975. Studiul antropologic al scheletelor din necropola din secolul al IV-lea e. n. de la Latcani. *Arheologia Moldovei*, 8, s. 281-285.
- Anthony, D. 1990. Migration in archeology: the baby and the bathwater. *American anthropologist*, 92, 4, p. 895-914.
- Kozak-Zychman, W. 1996. *Charakterystyka antropologiczna ludnoszczny z mlodszeo okresu rymskiego*. Lublin: UMCS.
- Martin, R. 1928. *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena.
- Jankauskas, R., Barkus, A. 1994. Marveles sencapio (1—7 m. e. a.) antropologia (1991—1992). *Vidurio Lietuvos Archeologija*, p. 78-85.
- Piontek, J., Iwanek, B., Segeda, S. 2008. *Antropologia o pochodzeniu Slowian*. Poznan.
- Rosing, F., Schwidetzky, I. 1977. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie der Fruchen Mittelalters (500—1000 n. d. z.). *Homo*, 28, S. 65-115.
- Rudic, T. 2017. Antropologische Materialien aus der Cernjachov-Nekropole Nagornoe 2. In: Gudkova, A., Schultze, E. *Graberfeld und Siedlung Nagornoe 2*. Archäologie in Eurasien, 35. Bonn: Habelt, s. 145-163.
- Schliz, A. 1913. Die Schadel aus dem Nekropol von Nikolajewka am Dniepr (Gouv. Cherson). *Prehistorische Zeitschrift*, V, 1—2, S. 148-157.

REFERENCES

- Alekseeva, T. I. 1973. *Etnogenez vostochnykh slavian*. Moskva: MGU.
- Alekseeva, T. I. 1999. Etnogenez i etnicheskaia istoriia vostochnykh slavian. In: Alekseeva, T. I. (ed.). *Vostochnye slaviane. Antropologiya i etnicheskaia istoriia*. Moskva: Nauchnyi mir, s. 307-315.
- Alekseev, V. P., Debetc, G. F. 1964. *Kraniometriia. Metodika antropologicheskikh issledovaniy*. Moskva: Nauka.
- Velikanova, M. S. 1975. *Paleoantropologiya Prutsko-Dnestrovskogo mezhdurechya*. Moskva: Nauka.
- Volfram, Kh. 2003. *Goty: Ot istokov do serediny VI veka (opyt istoricheskoi etnografii)*. Sankt-Peterburg: Iuventa.
- Debetc, G. F. 1948. *Paleoantropologiya SSSR*. Trudy Instituta etnografii im. N. N. Miklukho-Maklaia, 4. Moskva; Leningrad: AN SSSR.
- Denisova, R. Ia. 1975. *Antropologiya drevnikh baltov*. Riga: Zinatne.
- Zinevich, G. P. 1967. *Ocherki paleoantropologii Ukrainy*. Kiev: Naukova dumka.
- Kazakevych, H. 2015. *Skhidni kelty: kulturny, identychnist, istoriografichni konstruktii*. Kyiv; Vinnytsia: KNU im. T. H. Shevchenka.
- Konduktorova, T. S. 1958. Paleoantropologicheskii material iz mogilnika polei pogrebalnykh urn Khersonskoi oblasti. *Sovetskaia arkheologiya*, 2, s. 69-79.
- Konduktorova, T. S. 1972. *Antropologiya drevnego naseleniia Ukrainy (1 tys. do n. e. — serediny 1 tys. n. e.)*. Moskva: MGU.
- Konduktorova, T. S. 1979a. Antropologicheskie materialy cherniakhovskoi kultury Ukrainy. In: Symonovich, E. A. (ed.). *Mogilniki cherniakhovskoi kultury*. Moskva: Nauka, s. 163-204.
- Konduktorova, T. S. 1979b. *Fizicheskii tip liudei Nizhnego Podneprov'ia na rubezhe nashei ery (po materialam mogilnika Nikolaevka-Kozatckoe)*. Moskva: Nauka.
- Krutc, S. I. 1993. Sarmaty Tavrii po antropologicheskim danniam. In: Simonenko, A. V. *Sarmaty Tavrii*. Kiev: Naukova dumka, s. 131-119.
- Magomedov, B. V. 2001. *Cherniakhovskaia kultura. Problema etnosa*. Lublin: UMCS.
- Petrauskas, O., Avramenko, M. 2019. Rozkopky pam'iatky cherniakhivskoi kultury Popivka I na Vinnychchyni. *Arkheolohichni doslidzhennia v Ukraini 2017 r.*, s. 7.
- Pokas, P. M. 2000. Novye antropologicheskie materialy k probleme differentsiatsii cherniakhovskoi kultury. In: Alekseeva, T. I. (ed.). *Narody Rossii: ot proshlogo k sovremenosti. Antropologiya*. 2. Moskva: Staryi Sad, s. 260-273.
- Rudych, T. O. 2004. Antropolohichni sklad naselennia cherniakhivskoho mohylnyka Cherneliv-Ruskyi. *Arkheolohichni vidkryttia v Ukraini 2002—2003 rr.*, s. 388-397.
- Rudich, T. A. 2013. Antropologicheskie materialy iz rozkopok mogilnika Velikaia Bugaevka. Prilozhenie 3. In: Petrauskas, O. V., Shishkin, R. G. *Mogilnik i poselenie cherniakhovskoi kultury u s. Velika Bugaevka (arkheologicheskie istochniki)*. Oium, 2, s. 373-382.
- Rudych, T. O. 2014a. Antropolohichni material z mohylnyka cherniakhivskoi kultury Lisovi Hrynivtsi. *Arkheolohiya*, 3, s. 79-91.
- Rudych, T. O. 2014b. *Naselennia Serednoho Podniprovia I—II tysiacholittia za materialamy antropolohii*. Kyiv: IA NAN Ukrainy.
- Segeda, S. P., Diachenko, V. D. 1984. Antropologicheskii material iz cherniakhovskogo mogilnika u s. Kholmokoe. In: Gudkova, A. V., Fokeev, M. M. *Zemledeltsy i kochevniki v nizov'akh Dunaia 1—4 vv. n. e.* Kiev: Naukova dumka, s. 94-105.
- Shchukin, M. 1984. *Na rubezhe er: opyt istoriko-arkheologicheskoi rekonstruktsii politicheskikh sobytii III v. do n. e. — I v. n. e. v Vostochnoi i Tsentralnoi Evrope*. Sankt-Peterburg: Farn.
- Antoniu, S., Onofrei, M. 1975. Studiul antropologic al skeletelor din necropola din secolul al IV-lea e. n. de la Latcani. *Arheologia Moldovei*, 8, s. 281-285.
- Anthony, D. 1990. Migration in archeology: the baby and the bathwater. *American anthropologist*, 92, 4, p. 895-914.
- Kozak-Zychman, W. 1996. *Charakterystyka antropologiczna ludnoszczny z mlodszygo okresu rymskiego*. Lublin: UMCS.
- Martin, R. 1928. *Lehrbuch der Anthropologie*. Jena.
- Jankauskas, R., Barkus, A. 1994. Marveles sencapio (1—7 m. e. a.) antropologia (1991—1992). *Vidurio Lietuvas Archeologija*, p. 78-85.
- Piontek, J., Iwanek, B., Segeda, S. 2008. *Antropologia o pochodzeniu Slowian*. Poznan.
- Rosing, F., Schwidetzky, I. 1977. Vergleichend-statistische Untersuchungen zur Anthropologie der Fruchen Mittelalters (500—1000 n. d. z.). *Homo*, 28, S. 65-115.
- Rudich, T. 2017. Antropologicheskie Materialien aus der Cernjachov-Nekropole Nagornoe 2. In: Gudkova, A., Schultze, E. *Graberfeld und Siedlung Nagornoe 2*. Archäologie in Eurasien, 35. Bonn: Habelt, s. 145-163.
- Schliz, A. 1913. Die Schadel aus dem Nekropol von Nikolaevka am Dniepr (Gouv. Cherson). *Prehistorische Zeitschrift*, V, 1—2, S. 148-157.

T. O. Rudich

ANTHROPOLOGICAL MATERIALS OF THE CHERNYAKHIV CULTURE'S CEMETERY NEAR VILLAGE POPIVKA

The archaeological research of the Chernyakhiv Culture's cemetery near village Popivka (Lipovetsky district, Vinnytsia region) was carried in 2017. Authors of excavation were O. V. Petrauskas and M. O. Avramenko. 22 inhumations were examined.

Anthropological material was studied according to the different programs in the Laboratory of the Institute of Archaeology of the National Academy of Sciences of Ukraine.

A small series of skulls can be attributed as belonging to the European race. Female skulls of this group are larger and more massive than male skulls. This situation can occur when men and women in a group have origins in different populations. Another explanations may be that more massive men from this population took part in military campaigns and were buried in foreign lands.

The group of female skulls is more representative. It allows to craniologist to get more information. Female series is homogeneous. It belongs to North Caucasians.

It characterizes by a long, dolichocranial skull, medium-wide (with tendencies to broad) face. Face is sharp profile at a horizontal area. Nose is narrow and sharp. Women may have been genetically related or descended from populations for which dolichocrania is typical.

Anthropological parallels of the Popivka cemetery's women skulls were found in the forest-steppe zone cemeteries of the right bank of Dnieper river (Maslove, Chernykhiv, Beluka Bugaivka). The most similarity are between women from Popivka and Maslove. Popivka series clearly indicates north-western direction of anthropological links. This direction is confirmed by statistic analysis. Women from Popivka have the most similarity to women from cemeteries of Baltic region 2—5 cent. and in less degree to the Przeworsk Culture of Poland.

Keywords: Chernyakhiv—Sintana-de-Mures Culture, Roman period, anthropology, craniology.

Одержано 14.12.2020

РУДИЧ Тетяна Олександрівна, доктор історичних наук, провідний науковий співробітник, ІА НАН України, Київ, Україна.

RUDYCH Tetyana, Dr. hab., Chief Research Fellow, Institute of Archaeology, National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine.
ORCID: 0000-0002-3396-504X, e-mail: rudich@iananu.org.ua.